

KOMMENTARER: CLAS ZILLIACUS

Att inte tvista är inte riktigt klokt

V ill du ha fred ska du rusta för krig, skrev strategen Vegetius i sin *De re militari*. Något senare gick romarriket under, men Vegetius och hans paroll åtnjuter fortsatt god *cred*. Nu när mullret från fronterna kommer allt närmare bör den som önskar god framförhållning ställa frågan ännu mer fredslystet. Hur kunde man tänkas rusta för fred?

Militärt sägs Finland vara i gott skick. Allmänt betygas att vår beredskap är god. Men i det civila umgänget, i det offentliga samtalet, står det sämre till. Framför allt tvistar vi för lite. Saken bör åtgärdas. Sanningen är att det är knappt så vi vet var och hur man tvistar. Framför allt glömmet vi gärna varför vi behöver göra det. Glömt är alltså såväl var och hur som frågan varför. Ändå är det genom konfrontation och dispyt – goda gräl – som klarhet fås i hur en ståndpunkt ser ut, vad den står för, hur hållbar den är. Man tar reda på. I bästa fall levererar själva oenigheten den energi som krävs för att syna problemet.

Den här verksamheten behöver förstås inte kallas just gräl. Vad det handlar om är något så pragmatiskt som att göra bruk av det organiska argumentet, det som på sin tid omhuldades med kraft av John Stuart Mill. När argumentet stöts och blöts och ansätts rör det sig framåt. På universitetet, där man värnar om ordnade procedurer, har disputerandet – argumentens envig med sina motargument – formaliserats som central spärr när nya rön ska kontrolleras.

Någon gång kan det urarta till tomt ceremoniel, men själva principen har visat sig hållbar.

Tre hinder för tvist

Både fora och former för resonemang där underbyggda åsikter konfronteras är i dag illa trängda. Den här texten ska därför handla om tvisten som fredsbevarande styrka. Att utrymmet för tvist har blivit så trångt kan spåras till bland annat tre samverkande faktorer, en teknologisk, en historisk och en ekonomisk.

Ny teknologi har både föst och låst in oss i färdiga bubblor försedda med hårt skal. Historien har lagt en våt filt över yttranden som kan tänkas väcka misshag. Skälet har spårats (läs #metoo, Black Lives Matter) till vit makt och köns makt, och dessas gemensamma, skamfulla och därför bortljugna slagskugga. Ekonomiska diktat styr gamla medier bort från deras kritiska uppdrag och in mot underhållningens och *human interest*-stoffets mittlinje. Det handlar alltså dels om vad som tekniskt har blivit möjligt, dels om vad som av andra skäl har blivit omöjligt. Viktiga andra skäl är dels påbjuden verksamhet, dels medial fantasilöshet.

Ett basfaktum som gäller dagens mediebruk är att brukaren har förtingligats till konsument. Brukaren har själv kommodifierats, blivit en vara. Detta är ingenting nytt: media har av hävd sålt två varor, dels stoff åt läsare, dels läsare åt annonsörer. Det

nya är att de gamla medias annonsintäkter sviktar. Ny är också producentens konsumentkännedom, som för varje digitalt registrerad handling blir ständigt större än konsumentens självkännedom. Och de algoritmer som ger instruktioner för att fixera och förstärka brukarens bruksvanor har inget intresse av att välta spel över ända. Gärna fula tillmälen, glåpor och byslagsmål, styrd konfrontation. Men inte sådan som skrapar fram nya insikter, sådan är snarast störande.

I början av mediernas livscykel brukar det ligga tekniska hinder i vägen för exempelvis bredd eller djup. Radion började på 1920-talet med svår trängsel bland våglängderna, vilket födde ett behov av prioriteringar, vilket i sin tur framfödde *public broadcasting*, med bredd och djup. Somebolaget Twitters (f. 2006) tweets var korta som fågelkvitter på grund av maximala 140 tecken. Nu är gränsen borta, liksom Twitter, reinkarnerad som X. Ytligheten är kvar.

Detta om algoritmen, den i dag så förkättrade. Den gör att vi upprepar oss själva och den naturaliserar likheten. I förlängningen misstänkliggör den olikheter. Som gjorda både för bubbelliv och för anonymitet, för instängdhet och för namnlöshet, är de sociala medierna bra på två motsatta ting, som egentligen bara har en sak gemensam: de främjar inte ett dryftande samtal, eller vad jag tidigare kallade goda gräl. På så sätt blir de både saktmodiga och övermodiga.

Dels medverkar de till förutsägbarhet och till ett räddhågans etos, som skyltar stort med innehållsvarningar och föregriper mikroaggressioner. De gör det på ett sätt som, om det genomfördes resolut, skulle skydda oss mot det mesta som för oss är okänt. Dels kan sakfrågor saklöst riktas rakt *ad hominem*, mot person. I systematiskt bruk undergräver ett sådant – medialt möjliggjort – beteende själva villkoren för konstruktivt meningsutbyte. Sari Lindblom, rektor för Helsingfors universitet, har i en uppmärksammad insändare i *Helsingin Sanomat* (28.1.2024) varnat för att den vetenskapliga diskussionen på inhemska språk förtvinar på grund av hatpropaganda. Utfall och hot mot person tystar ner det meningsutbyte som i sista hand ska säkra bredden i samhällets beslutsfattande. Så blir sociala media en samhällsfiende.

De sociala medierna verkar ointresserade av att underblåsa dispyter, goda gräl i allmänt angelägna ärenden. Än mindre vill de initiera sådana, de mår bättre om de låter bli. Läget kan förefalla paradoxalt med tanke på att sociala media är gjorda för interaktivitet, de bygger ju på användargenererat och -centrerat innehåll. De gamla medierna däremot föddes avsändargenererade, monologiska. Paradoxen upplöses av att de gamla media, låt oss kalla dem ångradio och pappersavisa, inte är dömda till monologiskt innehåll bara därför att sändaren är monologisk. De kan låtas upp för hur tvistande dialoger som helst. Redan 1927 påpekade till exempel Bertolt Brecht att radion inte får hedras med termen kommunikationsmedel så länge den bara är ett distributionsmedel. Sedan dess har den försökt praktisera tvåvägsformer.

Tvistegenrer

Egentligen är det konstigt att media så har hållit igen och låtit tvistandet ligga för fåfot. Att följa dispyter har ju alltid varit ett nöje, och konsumtionen av sådana kunde säkert ökas. På teatern klarar man sig inte utan oenighet, den är dramats livsnerv. Den grekiska teaterns stora påhitt var att ur kören bryta ut separata aktörer som därmed kunde träda i konflikt med varandra. Det var som att uppfinna hjulet, det är på så sätt dramat går runt.

Mellan teater och nya medier hittar man fyndiga genrer för dispyt, historiskt belagda men nu i träda. Det intellektuellt rörliga 1700-talet var bra på upplysning genom konfrontation. Påhittaren framom andra var Denis Diderot, mest känd som mannen bakom *L'Encyclopédie*. Detta uppslagsverk var inte bara en massiv kompilation av kunskap. Det syftade också uttryckligen till att ”förändra det allmänna tänkesättet”. Detta gjorde Diderot genom att ställvis så att säga på mikronivå i texterna föra in korshänvisningar som öppnade dem för ett ifrågasättande perspektiv. Inte minst så, genom att stöta ihop saker så att argumentation uppstår, blev encyklopedin den murbräcka med vilken Bastiljen stormades.

Sin fiktionsprosa utminuterade Diderot i form av dialogromaner, en samtalande eller snarare smågrälände form som han behövde och därför rådigt uppfann. Det var ”en lek som svarade mot hans ge-

nerositet, hans motvilja mot det kategoriska, hans övertygelse om att tänkandet är en gemensam verksamhet som stelnar och dör så snart den monopoliseras hos någon enskild”. Så här skriver Madeleine Gustafsson i ett efterord till *Rameaus brorson*, en långdialog som Diderot snabbt svarvade till och sedan nästan slarvade bort, men som Goethe tog vara på för eftervärlden. Goethe talade om sin själsfrändskap med texten men det kan lika väl ha varit beundran och avund. I sin egen harmoniskt avklarnade framtoning var Goethe inte så bra på att spjälka upp sig i produktiv konflikt. Diderot kunde det.

Den goda tvisten behöver naturligtvis inte ta vägen över drama eller fiktion. År 1823 grundade studenterna i Oxford ett *Debating Society*. Där blir i formaliserad och retoriserad debatt ett tvärsäkert påståendes hållbarhet grundligt genomlyst genom hugg och mothugg. Ett drygt sekel efter grundandet (1933) synades exempelvis utsagan ”This House Would Under No Circumstance Fight for its King and its Country”. Tufft sagt. Så har man fortsatt munhuggas, avsides från de ställen där avgöranden tas på riktigt. Ett *debating society* är inte ett parlament. Man sysslar med torrsim. *Débatte* är att i ordstrid slå ned en motståndare, och i övningar sker det med markeringar. Men utan övning går det inte.

I en presshistorisk bok, *Opinionens tryck* (1985), beskrev jag en gång hur förövningarna för medborgerlig diskussion såg ut i ett förmyndat samhälle, storfurstendömet Finland. Boken handlade om hur pressen i Finland cirka 1770–1890 utmanade administrationen i fråga om hur samhällsfrågor bäst kunde besvaras. Under den så kallade statsnattens gryningsfas, mellan Krimkriget och lantdagens återupplivande, övade man sig på *dummies* av skiftande slag. Pang på rödbetan kunde man inte gå, men disputerandets konst kunde man öva upp på ämnen som inte trampade rakt på tsarens tår. De fanns lite varsomhelst. Till exempel bland Wiborgs läns lantbrukssällskaps mötesärenden fanns säkert något att vässa klorna på. Det var principen det gällde.

Tvistandet idag

Vår mediehistoria har många minnen av konfrontationsgenrer av det slag jag far efter. Etermedia hann under Eino S. Repos korta men färgstarka

era (1965–70) odla upp många genrer för vad man kallade informativ rundradiopolitik. Men tidens polarisering och den starka kontrasten mot radions föregående eras programmatiska harmlöshet bragte Reporadion på fall. Yle har kvar några programformat, fortfarande väl vidmakthållna. Dit hör MOT, som gräver med spade, och A-studio, som frågar ut.

Åren 1984–89 var för A-studion en era av mönstergillt uformad konfrontation. Studions ledande utfrågare var då Leif Salmén. I en nekrolog sade högste chefen Arne Wessberg om denne att han ”såg som sin uppgift att bevaka de makthavande så, att den stora allmänheten kunde bilda sig en uppfattning om samhället”. Sin uppgift utförde han genom att vara formidabelt påläst, genom att lämna övlig artighet därhän, och genom att borra vidare med följdfrågor om svaret glidit undan eller uteblivit. Allt oftare uteblev svaranden, kom inte; utfrågaren ansatte alltför hårt.

Två centrala europeiska tidningar som vinnlägger sig om annat än nyheter, idrott och hygge är *Die Zeit* i Hamburg och *Le Monde* i Paris. Det är ingen slump att båda de här bladen kom till vid andra världskrigets slut. De är efterkrigsmedier, väl medvetna om att den enda uttutade sanningen nu hade kommit till vägs ände. Man fick lov att börja tala igen, höra på varandra. *Le Monde* drog ner på nyhetsstoffet till förmån för analysen, resonemang. *Die Zeit* har rentav en sektion som heter *Streit* – strid, tvist, dispyt, konfrontation – och den är försedd med ett motto, ett citat av Helmut Schmidt, tysk förbundskansler och långvarig chefredaktör: ”En demokrati där man inte grälar (*in der nicht gestritten wird*) är ingen demokrati.” Tidningen har en uppsättning andra genrer för överlagda meningsutbyten: helsidor *pro* och *contra* någon viss idé eller reform, hela insändarsidor som sammanför läsarreaktioner på redaktionellt stoff, med mera.

Utan tvivel är man inte klok, sa Tage Danielsson. Att inte tvista är heller inte klokt, bara lojt. Med tvister för man troll upp i dagen, och där kan de spräckas. Det behöver de.

27.3.2024